

**Рабочая программа учебного предмета
«Родная (чеченская) литература»
(5 класс)**

Обязательная часть учебного плана.

Предметная область: Родной язык и родная литература.

Кхеторан кехат

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт а, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу бахьано хьелаш кхуллу цуьнан Галашбаран а, кхиоран эшар. 5-9 классашкахь «Ненан мотт а, ненан меттан литература а» предметан декъахь хьобхуш йу ненан (нохчийн) меттан литература санна, иза хьажийна йу дешархойн интеллектуале-довзаран, коммуникативе, исбаьхьаллин-эстетикин похІмаш кхио а, коьрта гІиллакхе-этикин кхетам кхолла а, личностана нохчийн къоман культура марзІан а.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет – иза беран интеллектуале а, гІиллакхе-этикин а кхиаран тІегІа къастаден гуманитарни дешарх коьрта предмет йу. Литературин дешаро аьтто бо йешаран маъІна а девзаш, литература Іаморо шегяхь къонахчун амал кхиайой а хууш, шен дуьненхьежамна дашца а, йозанца а бух бало а хууш, адамца а, йукъараллица а йаза хууш йолу кхетаме личность кхио.

Программо чулоцу кхеторан кехат а, предмет карайерзоран кхочушдан лору жамІаш а, предметан чулацам а, программин хІора дакъа карадерзо билгалдаьхначу сахьташца йолу тематикин планировани а, урокал араьхарчу гІуллакхдаран план а.

Карара программа бух хилла лаьтта авторийн дешаран программаш хІитторехь а, «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет хьобхучу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархойн белхан программа хІотторехь а. Авторийн а, белхан программаш хІитточара а хьехаран материал къепе йалорехь и Іамо раж къасто а, дакъойн а, теманийн а сахьташ дІасхьадекъа а шен некъ кховдо а мега.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Литература уггаре эвсаре гІирс бу шен кхачаме стаг хила (ша шен кхето, ша шен кхио), гонахьарчу хиламийн хьелашца тарвала, иштта кхоллараллин жигараллин стимулятор а йу.

Ненан меттан литература Іаморо дІалоцу личность кхиоран процесехь коьрта меттиг, иштта Іаморо аьтто бо цуьнгахь къонахалла, гІиллакхе амал, кхоллараллин похІма кхиорехь, нохчийн халкъан дахаран философи йовзарехь а, карайерзорехь а, иштта доккха гІо до къоначу тІаьхьене къоман исторически зераш дІакховдорехь а. Билгал йолу Галашонаш кхочушІаран дешаран материал вовшахтоьхна гуманизман критерешца, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллашца, пайдаэцархьама тІекхача йиш хиларца, актуале

хиларца, поликультурица, ламасталлин классика а, вайзаманан литература а цхъаьнайарца, тематикин а, жанрийн тайпа башх-башха хиларца догӀуш ма-хиллара.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Іаморо таронаш кхуллу дешархочун дешнийн база шорйан, церан къамелан культура, коммуникативни а, тайп-тайпана культурийн компетенцеш а кхио.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» курсан чулацам хъажийна бу дешархойн нохчийн литературин хъашташ кхочушдан, уыш нохчийн къоман культурина тӀекхиарехъ а, шеца иза Іалашйарехъ а ша-тайпана эстетикин гӀирсаш хиларе терра.

Дешархошна дешар Іамор коьрта долчу декъана оьрсийн маттахъ дӀахъучу йукъардешаран учрежденешкахъ ненан мотт санна нохчийн мотт Іаморехъ, нохчийн литература – иза дешаран предмет йу, нохчийн къоман исторех а, культурех а, ламастех а хаарш схъаэца а, довза а таро луш, иштта иза культурин ша-тайпана йаздархочун кхолларалла толлуш долу дакъа ду, кхечу кепара аьлча, шеца цхъаьна эстетикин гӀуллакхдар а долу, йозанан къамелан гӀуллакхдар ду; нохчийн литература тӀехъажийна йу Іилманан агӀонхъара дуьне довзарна а, иштта дешнийн кхоллараллин говзарийн мотт бовзарна а, йешаран культурин йукъара башхаллаш карайерзорна а, литературин говзарех кхетарна а, дашца шен амал билгалйаккхарна а, иза, исбаьхъаллин литературас ша-тайпанчу маттахъ дуьйций хайтарх кхетам кхолла а, ткъа литературин мотт йукъарчу меттан шолгӀа система санна бу, цо кхуллу личностан синхаамийн дакъа, цуьнгахъ ойланца хӀуманан кеп хӀотто а, ассоциаци йало а, логически ойла йан а, дешаран предмет хъажийна йу оцу дешаран предметехула кхочушхуьлу тӀаьхъенера тӀаьхъене нохчийн, оьрсийн, дуьненан культурийн оьздангаллин а, эстетикин а ламасташ дӀакховдор.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ ІАМОРАН ІАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Іаморо кхочушйан йеза рогӀера Іалашонаш:

- нохчийн литературехъ эстетикин агӀонхъара кхеташ болу гуманистически дуьненхъежам, Россин йукъара гражданинан кхетам а, къоман синкхетам а, патриотан дог-ойла а йолуш, дукха къаьмнаш долчу Россин халкъех шен халкъ хиларх дозалла а хеташ йолу амал личностехъ кхиор.

- нохчийн литература йовза лааран дог дар кхоллар, нохчийн къоман ширачу заманера схъайогӀу культура мехалла хетар кхиор, дешархо шен къоман мотт а, культура а Іаморан кха тӀе ваккхар, къоман культурин тӀаьхъалонна йукъавалор.

- къоначу тӀаьхъенехъ дӀайахначуй, карарчуй, йогӀур йолчуй заманийн

уьйр ларйан йезаш хиларан кхетам кхиор а, нохчийн къоман культура ларйарехь жобпалле хилар кхоллар;

- дукха къаьмнаш долчу Россин пачхьалкхехь личностана кхиаме социализаци а, ша шегдахь стогалла кхиорна оьшу интеллектуале а, кхоллараллин а таронаш кхиайар.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет тӀехъажийна роґера хьесапаш кхочушдан:

- тӀаьхьенера тӀаьхьене историко-культурни, оьздангаллин, гӀиллакхийн мехаллаш дӀакховдоран хьокъехь ненан меттан нохчийн литературин маьӀнех кхетар;

- ненан меттан нохчийн литературин историца йолу уьйр къастор, нохчийн литературехь йолу къоман ша-тайпана синьоьздангаллин а, материални а нохчийн къоман культурин исбаьхьаллин шорталлех кхетам кхоллар;

- Россин Федерацин кхидолчу къаьмнийн литературин контекстехь нохчийн литература а кхуьу хилам санна цунах хаарш эцар; уьш вовшийн эр;

- нохчийн литературина бухе диллина культурин а, оьздангаллин а маьӀна билгалдаккхар; йешначун хьокъехь мах хадош а, шена хетарг олуш а барта а, йозанца а къамел дан хаар;

- Ӏер-дахарехь а, дешаран процессехь а нохчийн литературех пайдаэца хаар кхоллар;

- шен мукъачу хенахь йешарна ханна план хӀоттор, нохчийн маттахь шена хазахета йешаран говзарш мехала хетар къастор а, бух балор а;

- нохчийн литературин говзарш системехь йешарца дуьне довза а, дуьненахь ша дӀалоцу меттиг къасто а, адаман а, йукьараллин а йукьаметтигаллин гармонизаци латторан а хьашташ кхоллар;

- хаамийн хьостанашца болх бан хаар кхиор, Интернетера а, иштта кхийолчу хьостанашкара хаамашна презентаци йар а, кечйар а.

ХЪЕХАРАН ПЛАНЕХЬ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН МЕТТИГ

Кобртачу йукьарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца догӀуш, «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет йукьайоьду «Ненан мотт а, литература а» предметни областана, Ӏамо декхарийлахь долу предмет а йу.

Дешаран хьесапца 5 классехь нохчийн меттан литература Ӏаморна билгалдаькхина 68 сахьт (кӀиранахь – 2 сахьт).

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

Дешаран предметан чулацамо шена йукьалоцу литературин говзарийн а, церан авторийн а гайтар, иштта тематикин блокаш а: «Халкъан барта

кхолларалла», «Нохчийн йаздархойн говзарш», «Кхечу къаьмнийн литература».

5 КЛАСС

ТЕМАТИКИН БЛОКАШ

Халкъан барта кхолларалла

Нохчийн халкъан туьйранаш:

«Кхо ваша».

«Тамашийна олхазар».

«Кхо ваша а, саьрмик».

«Добьшуш хилла кIант».

«Барзо Iахарца мохк къовсар».

Фольклоран кегий жанраш: кицанаш, хIетал-металш.

Нохчийн йаздархойн говзарш

Литературин туьйранаш

Б. Саидов «Майра кIант Сулима» (дацдина).

М. Мусаев «ЦIен маьхьси».

С. Гацаев «Чкъоьрдиг» (дацдина).

А. Исмаилов «Бирдолаг».

XX бIешаран литература

С. Бадуев. «Зайнди».

М. Мамакаев. «Баппа».

И. Мамакаев. «Садаьржаш».

М. Сулаев. «Ламанан хи».

И. Гайсултанов. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» повесть йукъара дакъа).

А. Сулейманов. Стихотворени «Борз ю угIуш».

Х. Саракаев. «Баьпкан чкъуьйриг».

Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». («Лаьттан дай» гулар йукъара).

И. Ахмадов. «Къонахалла».

Ш. Арсанукаев. «Баьпкан юьхк».

Д. Кагерманов. «ДоттагIалла».

Х. Сатуев. «Лаьмнийн къоналла».

Ж. Махмаев. «Буьйсанан гIулчаш».

В.-Хь. Амаев. «Малх чубаре хьобжура иза».

Дикаев М. «БIаьстенан аматаш».

Берийн журнал «СтелаIад»: журналан специфика, жанраш, рубрикаш, тексташца болх бар.

XXI бешаран литература

Ш. Рашидов. «Нана-Нохчийчоь».
М. Бексултанов. «Ца кхетта хестор».
А.-Хь. Хатуев. «Нохчийн мотт».
С. Мусаев. Рассказ «Хьайбанан чам».
М. Ахмадов. «Ушурма волчоь, хьошалгӀахь».

Кхечу къаьмнийн литература

М. Лермонтов «Кавказ» (гочйнарг Сулаев М.).

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМІАШ

Коьртачу школахь «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет Ӏамор хьажийна ду дешархой роӀера личностни а, метапредметни а, предметни жамӀашка кхачарна.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программин личностни жамӀаш коьртачу йукьарчу дешаран тӀегӀанехь кхочушхуьлу дешаран а, кхетош-кхиоран а болх дешаран организацехь цхьаьна дӀабахьарца. Болх дӀабахьар кхочушдо Россин социокультурни а, синьӀоздангаллин а ламасталлин мехаллашца догӀуш ма-хиллара. И мехаллаш йукьараллин бакьонаша къобалйина тӀе а эцна, цара аьтто бо шен дуьне довзар а, ша шен кхетош-кхиор а лакхадаккхарехь.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программа карайерзоран личностни жамӀаш коьртачу йукьарчу дешаран тӀегӀанехь декхарийлахь ду дешархошна, дикачу мехаллах пайда а оьцуш, куьйгалла а хилла дӀахӀитта, шайн гӀуллакхдарехь гулдина зераш шордан а, церан буха тӀехь кхетош-кхиоран гӀуллакхдаран хьежамаш кхолла а, цу йукьахь кху декьахь а:

- **гражданалла кхетош-кхиоран:**

гражданинан декхарш а, цуьнан бакьонаш а кхочушйан кийча хилар, бакьонаш а, машар а, кхечу адаман законан бакьонаш ларар; доьзалан, йукьарчу коьртачу дешаран программаш кхочушйечу дешаран организацин, меттигерчу йукьараллин, хьомсарчу мехкан, пачхьалкхан дахарехь жигара дакъалацар; цхьана а кепара эсктремизм, дискриминаци тӀецацацар; адаман дахарехь тайп-тайпана социале институташа дӀалоцу меттигах кхеташ хилар; гражданинан коьртачу бакьонех, машарх, декхарх лаьцна хьежам хилар,

социале нормаш а, личностни йукъаметтигаллин бакъонаш а йовзар; коррупцина дуьхьало йан кийча хилар; тайп-тайпана гӀуллакхдар нахаца цхьана дан хууш хилар, дешархойн шаьш дечу урхаллехь дакъалаца кийча хилар, гуманитарни гӀуллакхаллехь (волонтералла, нахана гӀо дар,) дакъа лоцуш хилар а.

- **патриотийн кхетош-кхиоран:**

дуккха а къаьмнаш долчу йукъараллехь Россин гражданин хилар дозалла хетар, ненан мотт Тамор, Россин Федерацин а, шен къоман а, Россин къаьмнийн а истори, культура йовза лууш хилар, шен Даймехкан мехаллаш доккха хӀума хеташ хилар: Илманан, искусствон, спортан, технологин, тӀеман а, белхан а хьуьнарш мехала хетар; Россин символаш, пачхьалкхан деза денош, исторически а, Таламан тӀаьхьалонаш, памятникаш, хьомечу пачхьалкхехь дехачу къаьмнийн ламасташ ларар. синьобздангаллин кхетош-кхиор: синмехаллаш харжа оьшучохь а, оздангалла харжа эшар нисделлачу хьолехь а нийса харжам бар, шен леларан нийса мах хадо хаар а, нехан леларан мах хадо хаар а, харц леларшна резацахилар; личность индивидаца а, йукъараллица а маьрша, жобпалле хилар.

- **синьобздангаллин кхетош-кхиоран:**

искусствон башх-башха тайпанаш а, шен къоман а, кхечу къаьмнийн а ламасташна, кхоллараллина а битаме хилар, искусствон синхааме тӀеӀаткъамах кхеташ хилар, исбаьхьа культура ладаме хетар, Даймехкан а, дуьненан искусствон мехаллехь кхеташ хилар, этносийн культурин ламасташ а, халкъан кхолларалла а маьӀне хетар, тайп-тайпанчу искусствошкахь шен меттиг каро хьажар а.

- **физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:**

дахаран мехаллехь кхетар, шен могошалла ларйар, могошалла ларйеш дахар нисдар (пайде хӀума йаар, гигиена ларйар, садаӀаран а, белхан а хенан раж ларйар, спорте лелаш йа физкультура йеш хилар); вуон хӀуманаш лелор дитар (къаьркъа малар, наркотикаш лелор, тонка озар), иштта кхийолу дегӀан а, синан а могошалла талхош йолу хӀуманаш целелор; кхерамазаллин бакъонаш ларйар, иштта интернет-машанашкахь а кхерамазаллин бакъонаш ларйар, стресс хила тарлун хьелашна марзвалар, хийцалучу социале а, хаамийн а, Таламан а хьелашна а кийча хилар, иштта цу хьокъехь шен дахаран зерех пайда а оьцуш, кхин дӀа а шен Талашонашка дӀаэхар; шена а, кхечарна а бежк билла сиха цавалар; шен синхаамаш шагехь сацо хаар, кхечеран синхаамийн хьолах кхетар;

стаг гАлат волуш хуьлуш хилар хаар а, шен гАлаташ тЕлаца хаар, уьш нисдан деза хьажа везар.

- **кьинхьегаме кхетош-кхиоран:**

хьалхахИттийна декьарш кхочушдан Iалашонца жигара дакъалацар (добзалехь, гАлин, кЮштан йукьардешаран дешаран организацехь), йукьараллин а, технологически а гУллакх а, болх а дIаболо, дIахЮotto хаар, тайп-тайпана гУллакхаллин план хЮotto а, иза кхочушйан а Iамар, тайп-тайпана кьинхьегаман корматаллаш Iамор, корматаллин йукьараллехь дIатарвала, ваза.

- **экологин кхетош-кхиоран:**

йукьараллин а, Iаламан а, Iилманийн а хааршна тIе а тевжаш, гонахьарчу Iаламан хьокьехь хьалхахЮьттү хьесапаш кхочушдан, гонахьарчу Iаламан пайдехь хин долу гУллакхаш дIадахьа план хЮotto, экологин культурин тIегIа лакхадаккхар, экологин кIорггера проблемаш йовзар, уьш кхочушйан некьаш лахар, гонахьара Iалам бехдийр долу белхашна дуьхьал жигара дакъалацар, Iаламан, технологин, йукьараллин йукьарлехь зIе латтош волу гражданинан маьIна довзар, экологин хьежамашна лерина гУллакхаллехь жигара дакъалацар.

- **Iилманан мехаллех кхетам:**

вайзаманан Iилманан системехь адам а, Iалам а, йукьаралла а кхиар толлучу хьежамашна тIе а тевжаш, адаман Iаламца а, йукьараллица а йолу зIенаш а, дуьне довзаран гIирс санна меттан а, йешаран а культура карайерзор, талламаш бар Iамар, талламийн зерийн ойла йар, талламаш ша а, коллективана а йукьахь дIабахьар.

Йукьараллин а, Iаламан а хийцалучу хьелашна дешархо марзварехь кхачойеш йолу личностни жамIаш:

Добшучара йукьараллин зераш карадерзор, шен хене хьаьжжана йукьараллехь леларан бакьонаш, норманаш, йукьараллин дахаран кепаш, тобанашкахь, йукьараллашкахь а, цу хьокьехь добзалехь нийса леларан коьрта йукьараллин меттиг къасто хаар;

билгалдоцу хьелашкахь, кхечеран зерашна, хааршна вилина хиларца добшучаьргахь зIе латторан хьуьнар хилар;

билгалдоцу хьелашкахь, шен компетенци тIегIа лакхадаккхаран хьуьнар кхиор, ткьа иза кхочушдалур ду практически гУллакхехула а, цуьнца цхьаьна кхечу адамашка а хьобжуш Iамар, церан керлачу хааршна тIекхиар;

васташ билгалдахар а, уьш вовшахьэр, керла хаарш карадерзор, цуьнца цхьаьна идейн, кхетамийн формулировка йан хаар, объектех, хиламех гипотезаш кхолла хууш хилар, шен хаарийн дефицитех кхетар, шен

компетенцин тІегІа довзар, шен кхиаран план хІотто хаар;

коьртачу кхетамех, терминех, чІагІделлачу кхиаран концепци декъехъ болчу кхетамех оьшург къасто хаар;

Іаламца, йукъараллин, экономикакин йукъаметтиган анализ йар, и йукъаметтигаш къастор;

гонахъарчу Іаламан бечу тІеІаткъамна чот а йеш, Іалашонашна тІекхочуш а, декхарш кхочушдеш а, шен гІуллакхийн, белхийн мах хадо хаар;

дешархошкахъ стрессийн ситуацешкахъ боха ца боха Іамор, хуьлучу хийцамийн а, церан тІаьхъенех нийса мах хадо Іамор, стрессийн ситуацешна дуьхъало йан йезаш хилар, стрессийн ситуацин мах хадо хаар, йуьхъарлаьцна гІуллакхашна, хьелашка хьаьжжина, корректировка йан хаар, йуьхъарлаьцначу гІуллакхехъ кхиамаш ца хилахъ а, воха а ца вухуш, кийча хилар.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ

Дешаран универсальни довзаран дараш карадерзор:

Коьрта маьІнийн дараш:

объектийн (хиламийн) билгалйолу билгалонаш Іорайахар а, къастор;

классификацин ладам боллу билгалонаш а билгалйаха, йечу анализан жамІ даран а, дустаран а. критерешна а бух бало;

хьалха хІиттийнчу декхаршка хьаьжжана, къастайечу факташкахъ хила догІурш а, бІостанехъ дерг а билгалдаккха, тергоне эцнарш гайтийта а, хила догІурш а, бІостанехъ дерг а Іорадаккхаран критереш йало;

хьалхахІоттийнчу декхарна оьшучу хаамийн дефециташ къастор;

хиламаш а, процессаш а Іаморехъ бахъанин-талламан уьйраш къастор, дедуктивни а, индуктивни а ойланехъ сецначарах пайда а оьцуш жамІ дар, аналогига догІуш ойланехъ сецначун жамІ дар, вовшашца уьйр йолчарах гипотезийн формулировка йар;

дешаран шардаран кхочушдан шен лаамехъ некъ лахар (масех вариант вовшаш йустар, уггаре гІолехъ йерг харжархъама).

Бухера талламан дараш:

довзаран талламан гІирс санна хаттарех пайдаэцар;

догІуш доллу хаттарш хІиттор, шен лаамехъ лобхучу хаамашна жоп лахар;

шена хетачух лаьцна гипотезин формулировка йар, шен хетачун аргументаци йалор;

ша хІоттийнчу планаца талламаш бар, чолхе йоцу эксперимент дІайахъар, талламан объектан башхаллаш билгалйахар, объектийн йукъара бахъанин-талламан уьйраш къастор.

Таллам барехъ (экспериментехъ) сьхахиллачу хаамийн бакъхиларх пайдэцаран

мах хадор;

дҮабӱхӱнӱчү талламийн хиллӱчү зерийн жамҮийн ша формулировка йар, хиллӱчү жамҮийн бакӱхиларан мах хадоран гҮирс бевзаш хилар; процессаш, хиламаш, церан тҮабӱхӱлонна хила тарлӱчү кхиаран прогноз йар, иштгӱчү а, царах терӱчү ситуацешкахӱ шен хетарг кӱасто, керлӱчү хӱелашкахӱ а, контекстехӱ а церан кхиаран хетарг хӱалха татар.

Информацица болх бар:

хӱалха хҮиттийна дешаран декхарш а, тҮейихкина критереш а кхочушийн хӱостанашкара информаци, хаам лохуш тайп-тайпана некӱех, гҮирсех пайдаэца, харжа, анализ йан, системизаци йан, башх-башха информӱацин тайпанийн, гайтаран кепийн интерпретаци йан, цхӱаьна йогҮу аргументаш лаха (цхӱа верси, идей бакӱйеш йа харцйеш), шен лаамехӱ информаци дҮагайта йогҮуш йоллу кеп харжа, чолхе йоцӱчү схемашца, диаграммашца, йа кхечү кепара графикаца кхочушдечү шардаран иллюстраци йан; хӱехархоша кӱастийнчү критерешца, йа шен лаамца формулировка йина информаци тешаме хилар кӱасто; информаци эвсаре дагахӱ латто а, системизаци йан а.

Дешаран универсале, коммуникативе дараиш карадерзор:

Кӱамел дар: хетӱчүх кхета а, хетӱчүн формулировка йан, Үалашоне а, кӱамел даран хӱелашка хӱаьжжана, эмоцеш гайтар, шена хетарг барта аларца а, йозанан тексташкахӱ а дҮагайта, кӱамел даран невербале гҮирсаш бовза, социале билгалонийн маьҮнех кхетар, Үотбаккхаме хӱелаш кхуллу таронаш йовза, Үотбаккхамаш кҮадбан, бартбан, кхечеран Үалашонех кхеташ хила, шеца кӱамел дечуьнца ларам хила, обзӱчү кепехӱ шена нийса цахетӱчүн формулировка йар, кӱамел дечү йукӱана догҮуш долу хаттарш хҮиттор, шен лаамехӱ кӱамел даран формат харжа, аудиторин башхалле хӱаьжжана, кӱамелана презентаци йан, цуьнга хӱаьжжана барта а, йозанан а текстийн гайтаран материал хҮоттор.

Шен лаамехӱ гҮуллакх дҮадахӱар: билггал йолу проблема кхочушийеш болх ша беш а, йа тобанна йукӱахӱ беш а гҮолехӱ долчүх кхета а, пайдаэца а, хӱалха хҮоттийна Үалашо кхочушийарехӱ тобанца кхочушийн йезаш хиларан бух бало, цхӱаьна дечү гҮуллакхан Үалашо тҮеэца, и кхочушийн дараиш тобанца билгалдаха, шайна йукӱахӱ болх дҮасхӱабекӱа, бартбан, процесс а, жамҮаш а дийцаре дан, масех адӱмна хетӱчүн йукӱара маьҮна даккха, куьйгалла дан кийча хила, тҮедилларш кхочушдан, муьтҮахӱ хила, цхӱаьна бечү белхан дҮахҮоттаран план хҮотто, цу балха йукӱахӱ хҮораннан меттиг кӱасто, белхан Үалашонаш вовшашна йукӱахӱ, хҮораннан тароне хӱаьжжана, дҮасхӱайекӱа, тобанан декӱашхошца белхан Үалашонаш йийцаре йан, шен белхан дакӱа кхочушдан, ша бинчү белхан мехалла кӱасто, белхан йуьхӱца кхочушхилла

долу жамI дуста, белхан жобпалле дакъа схъаэца, тобанна хьалха жоп дала кийча хила.

Дешаран универсале, регулятиве дараиш карадерзор:

Ша шен къепе хIоттор: дахаран а, дешаран а хьелашкахь нислун проблемаш къасто, сацам тIелоцуш тайп-тайпана некъаш билгалбаха, шардар кхочушдан шен лаамехь алгоритм харжа, дешаран шардар кхочушдан некъ харжа, ша кхийдайечу вариантшна аргументацеш йало, Iамочу объектх хиьначу керлачу хаарийн хьесап а деш, кхийдайечу алгоритмана корректировка йан, харжам бан, бинчу сацамна жобпалле хила.

Ша шен терго латтор: ша шена терго латторан некъаш карадерзо, ша шена мотиваци йан, хьолана богIуш боллу мах хадо, хьал хийца план кховдо, дешаран шардар кхочушдеш, халонийн контекст лара а, халонашна сема хила, хийцалучу хьелашка хьаьжжана, шен сацамна адаптаци йан, кхочушхиллачу (кхочуш ца хиллачу) жамIийн бахьанаш кхето хаа, хиллачу зерийн мах хадо, хиллачу хьолехь пайде дерг къасто, керлачу хьелашка хьаьжжана, гIуллакхаллин йукъа коррективаш йало, гIалаташ къасто, Iалашонан а, хьолан а жамIца богIу мах хадо.

Эмоциале интеллект: шен а, кхечеран а эмоцеш къасто а, йийца а, царна урхалла дан, эмоцеш билгалйаха, эмоцеш хиларан бахьанин анализ йан, ша кхечу стеган метта хIотто, кхечун бахьанех, Iалашонах кхета, эмоцеш гайтаран некъан урхалла дан.

Шех а, кхечарах а кхетар: кхечу стагах кхета, цуьнан хетачун ойла йан, гIалат вала / йала шен бакъо хила, изза бакъо кхечун йуйла хаа, ша долу хIума тергонехь латто йиш йоций хаа.

ПРЕДМЕТАН ЖАМIАШ

«Ненан меттан (нохчийн) литература» дешаран предметехула йолчу герггарчу белхан программа карайерзоран предметан жамIаша гайта деза:

- 1) кхин дIа шен кхиарехь ненан меттан литература йешаран а, Iаморан а ладамаллех кхетар; хIокху дуьнен чохь ша вовзаран а, дуьнедовзаран а гIирс санна систематически йешар оьшуш хиларан хьашташ кхоллар, адаман а, йукъараллин а йукъаметтиг тайар, массо а агIор диалог йар;
- 2) ненан меттан литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран шатайпа некъ хиларх кхетар;
- 3) культурин самоидентификаци латтор, шен къоман культурин тоьлла говзарш Iаморан буха тIехь ненан мотт Iаморан коммуникативни-эстетикин таронех кхетар;

4) шена хетарг аргументашца дӀаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хӀуманан хьесап доккхуш, къамел дан Ӏамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хӀоттор;

5) тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Ӏамо кхиор;

6) Ӏилманан а, гӀуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Ӏамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар;

ЖамӀ: доьшуш верг кхета йешаран маьӀналлех а, ладамаллех а, йешарна а марзло, тайп-тайпана говзарш йешаран зедалар хуьлу.

Нохчийн литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цъа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар;

ЖамӀ: доьшуш верг кхеташ хуьлу нохчийн литературехь къаьста нохчийн къоман менталитет, цуьнан истори, дуьненах кхетар, литературо адаман дахаран оьшу коьрта маьӀнаш довзуйтий а.

Нохчийн фольклоран а, кхечу халкъийн фольклоран а, XX бӀешаран нохчийн йаздархойн, XXI бӀешаран йуьххьерчу йаздархойн литературин а, Россин халкъийн литературин а Ӏамийнчу говзарийн коьртачу проблемах кхетар, литературин вастех кхетар, эстетически хьежам кхоллар, литературин исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гӀирсаш бевзаш хилар, оздангаллехь ша къастор, Россин халкъан культурин говзарийн а, нохчийн халкъан культурин а, дуьненан кхечу къаьмнийн, дуьненан культурин а говзарш Ӏаморехь нохчийн меттан таронаш кӀезиг цахиларх кхетар а.

ЖамӀ: адамийн йукъара проблемаш йовзарехь зедалар хуьлу доьшуш волчунна, нохчийн литературин меттан таронех пайдаоьцуш, и проблемаш йийца а Ӏема.

Литературин говзаршна анализ йан хаар, уьш муьлхачу жанрийн тайпанех йу къасто хаар, литературин говзаран теманах а, идея а, гӀиллакхе пафосах кхета а, кхолла а, турпалхойн амалш билгалйаха, цъхана йа масех говзарийн турпалш вовшашца дуьхьалхӀотто, тексташна йукъара цитатех а, нохчийн меттан суртхӀотторан гӀирсех а пайдаоьцуш, прозийн говзарийн йа церан дакъош схьадийца хаар, ладоьгӀначу а, йешначу а текстех лаьцначу хаттаршна жоп далар, тайп-тайпанчу аларийн барта монолог йан, диалог дӀайахьа, нохчийн литературин шена хета мах хадор, шен хетарг аргументашца дӀаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор,

цунгахь, хІуманан хьесап доккхуш, къамел дан Іамор, йешнарғ йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хІоттор.

ЖамІ: доьшуш волчунна карадоьрзу литературин говзарийн анализ йар а, интерпретаци йар а, къамелаца и дІахІотто а, шена хетачунна аргументаци йан а, шениг чекхдаккха хаа а, ша йеша леринчу литературин го къасто а.

Тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Іамо кхиор; литературин говзарийн эпохаца йолу зІенех кхетар, цо шена чукъуьйлу оздангаллин мехаллаш билгалйахар, нохчийн а, оьрсийн а литературин, культурин синъоздангаллин мехаллашна тІаьхьа вазар/йазар а, Іамийнчу литературин говзаршна шениг (цкъацкъа) интерпретаци йар.

ЖамІ: доьшуш верг Іема нохчийн литературин а, нохчийн матте гочйинчу а говзарех кхета.

Тайп-тайпана литературин жанрийн говзарш барта схъайийцарх кхетар а, Іамийнчу говзарийн тематикица йозна сочиненеш а, изложенеш а йазйар, кхоллараллин цІеран белхаш а йаздар а, литературин а, культурин а теманашна рефераташ йазйар, говзаршкахь сюжетан элементаш, композици, исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гІирсаш къастор а, говзаран идейн-исбаьхьаллин чулацам белларехь долчу церан маьІнех кхетар (филологин аГІонхъара анализ йаран элементаш), литературин говзаран анализ йарехь литературоведчески терминологи йевзаш хилар, авторан позицех кхетар, Іилманан а, гІуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Іамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар.

ЖамІ: доьшуш волчо карадерзадо, маьІна а доккхуш, диканиг къастош, йешар, текстах кхета, кхечу тайпанийн текстех къасто Іема, интеллектуальни ойла йарца йешаран хьокъехь хиллачу дуьххьарлера синхаамашка йухахьажар.

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

5 КЛАСС (68 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѐраш	Сахьтийн барам			Тѐрахь	Гуллакхдаран коьрта тайпанаш	Жам1даран кеп.	Электронни дешаран ресурс.
		Разделан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш				
Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла								
1.1.	<p>Нохчийн халкъан туйра «Кхо ваша» «Тамашийна олхазар». «Кхо ваша а, саьрмик». «Дьоьшуш хилла к1ант. «Барзо 1ахарца мохк кьовсар». Малые жанры фольклора: пословицы, загадки. Фольклоран кегий жанраш: кицанаш, х1етал-металш. Нохчийн халкъан туйранаш. Туйранаш кхаа тобане декъар: 1ер-дахаран, тамашийна, дийнатех лаьцна туйранаш. Нохчийн халкъан туйра «Кхо ваша». Тамашийнчу туйранин элементаш. 1ер-дахаран темица дог1у туйра «Тамашена олхазар». Туйранан йукъараллин</p>	11	1	0	02.09.22	<p>1аматан декъана лерина теоретикин статьян историкин-культурин информаци йѐша, кхета, йийцаре йан. Кицанаш исбаьхъа деша. Аналитически къамелехь дакъалацар. Тайп-тайпана къамнийн кицанаш а, х1етал-металш а дуйхь-дуйхьалх1итторан анализ д1айахъар. Туйранаш исбаьхъа деша, цу хьокъехь, ролешка доькъуш а, царах кхета а. йухайийцаран тайп-тайпана кепаш карайерзо. Дашца болх бан а, цу хьокъехь, историкин-культурин коментари</p>	<p>Проект Йозанан таллар Барта хаттар</p>	<p>https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

<p>мукъамаш. Миска нах а, элан тайпанан нах а дувъхь-дувъхьалхИттор. «Борз а Јахар а» - дийнатех лаьцна тувйра. ХЮкху тайпана тувйранашкахь персонажаш йукъахь цЕйаххана персонаж цхьогал хуьлу.Цхьогал нохчийн тувйранашкахь шина агЮр гойту. Цхьадолчу тувйранашкахь иза мекара, хИллане экха, аьшпанча, хьесталург санна гахь а, ткъа кхечу тувйранашкахь - иза хьекъале, хЮманна кархдолуш тІах-аьлла дийнат ду. Ча а, Борз а, мелхо, - сонта, Ювдал, кИллу ду. Дукхахьолахь, уьш цхьам-цхьамма Іехийна, кхерийна уьдуш йа дойбуш нисло. Лом а, ЦЮокъалом а тувйранашкахь уггаре нуьцкъала дийнаташ санна гойту, церан вастехь къаьста кьиза Іазапхо. Цара олалла до массо а дийнаташна тІехь. Дийнатех лаьцначу тувйранашкахь аллегири йалорца гойту адамиин кхачамбацарш. Цу меттигашкахь дийнатийн леларех пайдаоьцу адамиин амалшкахь долу анташ, сиркхонаш Юрайохуш. Иштта йолчу говзаршкахь коьрта долчу декъана, юмор, ирони хуьлу.</p> <p>Литературин теори: фольклор, фантастикин элементаш, тувйраниин поэтика (терминаш ца йалош), тувйра жанр санна, тувйраниин тайпанаш, тувйраниин композици, дустарш, йухааларш, дІадолор, чаккхе, тувйраниин кульминаци, гипербола, эпитет, тувйраниин вариантлалла.</p> <p>Классал арахьара дешар.</p>					<p>хЮтто а. ЦхьаьнайогЮчу тайп-тайпана къаьмнийн тувйраниин,фольклоран, литературин тувйраниин персонажийн васташ а, тематика а дувъхь-дувъхьалхЮтто.</p>		
---	--	--	--	--	---	--	--

Дерриг:	11	1	0					
Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш								
2.1.	<p>Литературин туьйранаш:</p> <p>Саидов Б. «Майра кІант Сулима» (дацдина). Хьанал кьинхьегам а, дикалла а, адамийн дахарехь оцу кхетамийн маьІна, хьолахойн саьхьаралла а, мекаралла а йемалйар. Туьйранехь йолчу догдикалла а, кьинхетам а, оздангалла а хастор. Мусаев М.«ЦІен маьхьси» Хьекьал мекараллел а, сонталлел а лакхара хилар тІечІагІдар. Нахана даьккхинчу оьрна чу ша вужу. Цунах терра долчу оьрсийн туьйранца уьйр. Туьйранехь йолу юмор.</p> <p>Гацаев С. «Чкьоьрдиг» (дацдина). Халкъан васта буха тІехь кхоьллина туьйра. Чкьоьрдигаца жоьра-бабин кьийсам -дахар дуьхьа кьийсам. Жоьра-бабин тІехь баьккхина толам а, шена тІехь баьккхинарг а.</p> <p>Исмаилов А. «Бирдолаг». Туьйранан философин маьІна. Туьйранехь цакхооран а, тешаме хиларан а тема. Туьйранан цхьайолчу персонажийн шех бІобулуш хиларан амал йемалйар. Сен ницкъ, майралла, догдикалла, оздангалла, цхьогаллан хІилла, бирдолагийн шалхалла. Дикано вуо эшор.</p>	9	1	0		<p>Дахарехь биначу тидамийн, Илманан-дешаран, исбаьхьаллин, Илманан-кхетаме йолу литература йешаран буха тІехь барта монологически аларш хІитто. Йешна йа ладоьГІна текст барта схьайийца, цу йукьахь дийцархочун йуьхь хуьйцуш а. Лингвистически теманаша йолчу диалогехь а (Іамийнчун барамехь), дахарехь биначу тидамийн буха тІехь йолчу диалогехь/ полилогехь а дакъалаца. Барта а, йозанехь а текстан тема а, коьрта ойла а билгалйаккха; текстан чулацамца догІу хаттарш хІитто а, царна жоьпаш дала а. Йуьхьанцарчу текстан чулацаман анализ йан, йозанан кепехь ма-барра а, бацбина а иза бовзийта. Дахарехь а, книгаш йешарехь а зеделлачунна, чулацаман суьртана тІе а тевжаш, тайп-тайпана сочиненеш йазйар (цу йукьахь сочиненеш-миниатюрал а)</p>	<p>Йозанан таллар</p> <p>Барта хаттар</p> <p>Сочинени</p>	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>http://ps95.ru/nohch iyn-tezaurus/</p> <p>https://ps95.ru/dikdo sham/ru/</p>

	Литературин теори: Литературин туьйра. Халкъан туьйранах литературин туьйра къастар, фантастикин элементаш, гипербола, эпитет, туьйранин вариантлла, диалог, монолог, туьйранашкахь йолу оздангаллин кепаш Классал арахъара дешар.							
2.2	<p>XX бешаран литература:</p> <p>Бадурев С. «Зайнди» (дийцар). Дийцарехь болу оздангаллин кхетамаш, дийцаран сюжет а, вастийн система а. Мамакаев М. «Баппа» (дийцар). Литературин теори: дийцаран жанр, сюжет, васт. Лаха-Невре I. Мамакаевн музей чу виртуальни экскурси йар. Мамакаев I. «Садаьржаш» (стихотворени). Сахилар гайтарехь йаздархочун говзалла.</p> <p>Сулаев М. «Ламанан хи» / « (стихотворени). Йаздархочун биографи. Жимачу а, боккхачу а Даймахке безам кхиор. Гайсултанов I. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» цIе йолчу повеста йукъара кийсак). Теман шерийн трагеди. Нохчийн къоман исторически дадахнарг Сулейманов А. «Борз ю угIуш» / (стихотворени).</p>	33	1	2		<p>Поэтийн а, йаздархойн а биографин факташ йовзийтар.</p> <p>Байтийн а, прозин а текстах шовкъе вола/йола а, исбаьхъа йеша а. Йешначух шен йешаран йукъаметтиг гайта.</p> <p>Говзаран тема, проблематика, идейн-исбаьхъаллин чулацам билгалбаккха.</p> <p>Ламатан декъана лерина теоретикин статьян информаци йеша, кхета, йийцаре йан. Дашца болх бан. Барта йа йозанца хаттаршна жьопаш дала (цитированех пайда а оьцуш.) Текстан анализ йеш коллективан диалогехь дакъалаца.</p> <p>Тайп-тайпана йухайийцаран кепаш карайерзо. Тематически герга йолу говзарш хIитто. Дашца болх бан, исбаьхъаллин гайтаран гIирсаш гучабаха. Текстехь коьрта дешнаш а, церан символически а, хIуманийн</p>	<p>Йозанан белхаш</p> <p>Барта хаттар</p> <p>Практически болх</p>	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/</p> <p>https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

<p>Олхазаран-Кютара Сулейманов Ахьмадан музей чу виртуальни экскурси йар.</p> <p>Шегахь нехан гIуллакхе хьажаран гIиллакх а, догдикалла кхиор.</p> <p>Саракаев Х. «Баьпкан чкьуйриг» / (дийцар).</p> <p>Ялтин тIалам бан безаран ойла тIечIагIйар.</p> <p>Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». «Лаьттан дай» цIе йолчу гулар йукьара)</p> <p>Даймахке а, Iаламе а безам кхиор. Поэтан исбаьхьаллин говзалла.</p> <p>Литературин теори: пейзаж, эпитет, аллитераци (гайтар кхиор).</p> <p>Ахмадов I. «Кьонахалла» / (дийцар).</p> <p>Кхиазочун амал дIахIоттар, ша шена тIехь толам.</p> <p>Арсанукаев Ш. «Баьпкан юьхк» / « (стихотворени).</p> <p>Вовшашца кьинхетаме хиларе кхайкхам, Iаламо лучунна а, адаман кьинхьегамна а тIалам бар,</p> <p>Кагерманов Д. «ДоттагIалла» / (дийцар).</p> <p>Бераллехь дуйна кхетош-кхиор оьшуш хилар.</p> <p>Сатуев Хь. «Лаьмнийн кьоналла» (стихотворени). Iалам поэтан кхетамехь а, исбаьхьаллин гайтарехь а.</p> <p>Махмаев Ж. «Буйсанан гIулчаш» / (дийцар).</p> <p>Беран синдуьне. Кхиазочун кхиарехь драматически момент а, мах боцу зедалар а.</p> <p>Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар).</p>				<p>йукьара уьйраш а гучайаха. Iаматан гайтаран материалца болх бан.</p> <p>Прозин текстийн йоцца йухадийцар хIоттор. Дийцаран коьртачу турпалхочун вастан амалш билгалйаха.</p> <p>Байтийн тематически цхьаалла кьастор.</p> <p>Лирически говзаршкахь исбаьхьаллин гайтаран гIирсаш гучабахар (эпитет, синедерзор, дустар). Стихотворенин йуьхьанцара анализан йозанан белхаш кхочушбан. Стихотворенеш дагахь Iамо.</p> <p>Эпически говзар йухайийца (йоцца, ма-йарра, харжа а хоржуш). План хIотто.</p> <p>Сюжет а, тематикин шатайпаналла билгалйаккхар. Говзаран тема а, коьрта ойла а, коьрта конфликт а билгалйаккхар.</p>		
--	--	--	--	---	--	--

	<p>Диц ца лун шераш. Махкахдахаран сингаттаме суьрташ. Беран чохьарчу дуьненан гайтаран говзалла.</p> <p>Дикаев М. «Блаьстенан аматаш (стихотворени). Иаламан хазалла. Исбаьхьалла. Эстетика а, этика а (Иалам а, кьинхьегам а хастор). Литературин теори: дустар, эпитеташ, метафораш, пейзаж.</p> <p>Ахмадов М. «Ушурма волчихь, хьошалгIахь» (дийцар).</p> <p>Шайх Мансуран йуьхьшано нохчийн исторехь дIалоцу меттиг</p> <p>Турпалхочун синьобздангаллин амат.</p> <p>Кьинхетаман а, доглазаран а тема тIамна а, машарна а дуьхьалхIоттор.</p> <p>Берий оьмарехула историн хиламаш йухаметгахIоттор.</p> <p>Говзаран самукъане дIадолор.</p> <p>Классал арахьара дешар.</p>							
2.3	<p>XXI бIешаран литература:</p> <p>Рашидов Ш. Стихотворени «Нана-Нохчийчоь» ТIом дIабаьллачул тIаьхьа Нохчийчоь меттахIоттор. ГIаланаш, йарташ йухаметгахIоттор. Республикин бахархойн сирла йахьаш. Пекхуьу чкьор шен кьоман синмехаллашна марздар. Стихотворенин ритм синьайьаме хьал гайтаран гIирс санна.</p> <p>Бексултанов М. «Цакхетта хестор» (дийцар).</p>	7	1	0		<p>Барта йа йозанца хаттаршна жопаш дала (цитированех пайда а оьцуш.)</p> <p>Текстан анализ йеш коллективан диалогехь дакъалаца. Тайп-тайпана йухайийцаран кепаш карайерзо.</p> <p>Тематически герга йолу говзарш хIитто.</p> <p>Дашца болх бан, исбаьхьаллин гайтаран гIирсаш гучабаха. Текстехь коьрта дешнаш а, церан символически а, хIуманийн йукъара уьйраш а гучайаха.</p> <p>Иаматан гайтаран материалца болх бан.</p>	<p>Тестировани</p> <p>Барта хаттар</p> <p>Йозанан белхаш</p>	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/</p> <p>https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

	<p>Иаламан дуйне тИалам беш йукъаметтиг латторан хъашт. Хатуев I.-Хь. «Нохчийн мотт»/ (стихотворени). Адаман дахарехь ненан меттан дешан, ненан меттан къамелан хазалла. Хандешан кепийн шорталла. Ритмикин а, рифмин а башхалла. Литературин теори: ритм, рифма. Мусаев С.М. «Хъайбанан чам»/ (дийцар). Депортацехь нохчийн доьзалан халачу дахарх лаьцна дийцар. Бер доккха хилар. Берийн журнал «СтелаIад»: журналан специфика, жанраш, рубрика, тексташца болх бар. Классал араьхара дешар.</p>					<p>Прозин текстийн йоцца йухадийцар хIоттор. Дийцаран коьртачу турпалхочун вастан амалш билгалйаха. Байтийн тематически цхъаалла къастор. Лирически говзаршкахь исбаьхьаллин гайтаран гIирсаш гучабахар (эпитет, синедерзор, дустар). Стихотворенин йуьхьанцара анализан йозанан белхаш кхочушбан. Стихотворенеш дагахь Iамо. Эпически говзар йухайийца (йоцца, ма-йарра, харжа а хоржуш). План хIотто. Сюжет а, тематикин шатайпаналла билгалйаккхар. Говзаран тема а, коьрта ойла а, коьрта конфликт а билгалйаккхар.</p>		
Дерриг:		49	3	2				
Даькьа 3. Кхечу къаьмнийн литература								
3.1.	М. Лермонтов «Кавказ» (гочйнарг Сулаев М.)	2	0	0		<p>Тема къастор. Лирически говзаршкахь исбаьхьаллин гайтаран гIирсаш гучабахар (эпитет, синедерзор, дустар). Стихотворенин йуьхьанцара анализан йозанан белхаш кхочушбан. Стихотворенеш дагахь Iамо.</p>	Барта хаттар	<p>https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohch iyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdo sham/ru/</p>
Дерриг:		2	0	0				
Даькьа 8. ЖамIдаран таллар								
8.1	Сочинени	2		2		Сочинени язйан	Йозанан болх	

8.2	Проект	2	2				Йозанан болх	
8.3	Контролни болх /Тестиновани/	1	2			Тестиновани		
8.4	Шеран стандартизиновани контролни болх	1						
Дерриг:		6	4	2				
Программица сахътийн барам		68						

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

5 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Жам1даран кеп.
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
Халкъан барта кхолларалла (11с. + 1с.)						
1.	Халкъан барта кхолларалла.	1	0	0		Барта хаттар
2.	Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша».	1	0	0		Йозанан таллар
3.	Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша» тIечIагIдар.	1	0	0		Барта хаттар
4.	Нохчийн халкъан туьйра «Тамашийна олхазар».	1	0	0		Йозанан таллар
5.	Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша а, саьрмик».	1	0	0		Барта хаттар
6.	Нохчийн халкъан туьйра «Добьшуш хилла кIант».	1	0	0		Йозанан таллар
7.	Нохчийн халкъан туьйра «Добьшуш хилла кIант» тIечIагIдар.	1	0	0		Барта хаттар
8.	Нохчийн халкъан туьйра «Барзо Iахарца мохк кьовсар»	1	0	0		Йозанан таллар
9.	Классал арахьбара дешар.	1	0	0		Барта хаттар
10.	Фольклоран кегий жанраш: кицанаш.	1	0	0		Йозанан таллар
11.	Фольклоран кегий жанраш: хIетал-металш.	1	0	0		Барта хаттар
12.	Проект	1	0	1		Проект
Нохчийн йаздархойн говзарш Литературин туьйранаш (9 с.+1 с.)						
13.	Саидов Б. «Майра кIант Сулима».	1	0	0		Йозанан таллар

14.	Саидов Б. «Майра к1ант Сулима» (туьйра). Туьйранан турпалхой.	1	0	0		Барта хаттар
15.	Саидов Б. «Майра к1ант Сулима» (туьйра). Сулимин хьуьнарш.	1	0	0		Йозанан таллар
16.	Мусаев М. «Ц1ен маьхьси» – дийнатех лаьцна туьйра. Лобман овра.	1	0	0		Барта хаттар
17.	Мусаев М. «Ц1ен маьхьси» (туьйра). Бекхам.	1	0	0		Тестировани
18.	Гацаев С. «Чкьобрдиг» (туьйра). Коьрта турпалхо.	1	0	0		Барта хаттар
19.	Гацаев С. «Чкьобрдиг» туьйра. Чкьобрдиган толамаш.	1	0	0		Йозанан таллар
20.	Исмаилов А. «Бирдолаг». Туьйранан философин маьІна.	1	0	0		Барта хаттар
21.	Классал араьхьара дешар.	1	0	0		Йозанан таллар
22.	Сочинени	1	0	1		Сочинени
XX б1ешаран литература (33 с.+3 с.)						
23.	Бадиев С.С. дахар, кхолларалла. «Зайнди» дийцар. Турпалхойн васташ.	1	0	0		Барта хаттар
24.	Бадиев С.С. «Зайнди» (дийцар). Коьрта маьІна.	1	0	0		Йозанан таллар
25.	Мамакаев М.А. дахар, кхолларалла. «Баппа» (дийцар). Ши некьахо.	1	0	0		Барта хаттар
26.	Мамакаев М.А. «Баппа» дийцар. Нийсо харцонал толар.	1	0	0		Йозанан таллар
27.	Литературин теори: дийцаран жанр, сюжет, васт.	1	0	0		Тестировани
28.	Эхашеран тест	1	0	1		Тестировани

29.	Мамакаев I.Ш. дахар, кхолларалла. «Садаържаш» (стихотворени).	1	0	0		Барта хаттар
30.	I. Мамакаевн музей (виртуальни экскурси).	1	0	0		Йозанан таллар
31.	Сулаев M.A. дахар, кхолларалла. «Ламанан хи» (стихотворени).	1	0	0		Барта хаттар
32.	Гайсултанов I.Э. дахар, кхолларалла. «Кегий йийсарш» – повестан дакъа. Ши доттагI.	1	0	0		Йозанан таллар
33.	Гайсултанов I.Э. «Кегий йийсарш». Iалин кхоллам.	1	0	0		Барта хаттар
34.	Олхазаран-Кютара Сулейманов Ахьмадан музей чу виртуальни экскурси йар.	1	0	0		Йозанан таллар
35.	Сулейманов Ахьмадан «Борз йу угIуш» (стихотворени).	1	0	0		Барта хаттар
36.	Саракаев Хь. «Баьпкан чкъуьйриг» (дийцар).	1	0	0		Йозанан таллар
37.	«Баьпкан чкъуьйриг» дийцарх лаьцна.	1	0	0		Йозанан таллар
38.	Проект	1	0	1		Проект
39.	Окуев Ш. «Лаьмнашкаь суьйре» (стихотворени). Литературин теори: пейзаж, эпитет, аллитераци (гайтар кхиор).	1	0	0		Йозанан таллар
40.	Классал араьхьара дешар.	1	0	0		Тестировани
41.	Ахмадов I. «Кьонахалла» / (дийцар).	1	0	0		Йозанан таллар
42.	Ахмадов I. «Кьонахалла» / (дийцар). Кхиазочун амал дIахIоттар, ша шена тIехь толам	1	0	0		Барта хаттар
43.	Дийцар, суртхIоттор, оьлайар.	1	0	0		Йозанан таллар

44.	Арсанукаев Ш. «Баьпкан юьхк» (стихотворени).	1	0	0		Барта хаттар
45.	Кагерманов Д. «ДоттагIалла» (дийцар).	1	0	0		Йозанан таллар
46.	Кагерманов Д. «ДоттагIалла» / (дийцар).	1	0	0		Барта хаттар
47.	Сатуев Хь. «Лаьмнийн кьоналла» (стихотворени).	1	0	0		Йозанан таллар
48.	Махмаев Ж. «Буьйсанан гIулчаш» / (дийцар). Беран синдуьне.	1	0	0		Барта хаттар
49.	Махмаев Ж. «Буьйсанан гIулчаш» / (дийцар).	1	0	0		Йозанан таллар
50.	Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар).	1	0	0		Барта хаттар
51.	Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар). Беран чобхьарчу дуьненан гайтаран говзалла.	1	0	0		Йозанан таллар
52.	Дикаев М. «БIаьстенан аматаш (стихотворени). Iаламан хазалла.	1	0	0		Барта хаттар
53.	Исбаьхьалла. Эстетика а, этика а	1	0	0		Йозанан таллар
54.	Литературин теори: дустар, эпитеташ, метафораш, пейзаж.	1	0	0		Тестировани
55.	Сочинени	1	0	1		Сочинени
56.	Ахмадов М. «Ушурма волчоь, хьошалгIахь» (дийцар).	1	0	0		Барта хаттар
57.	Ахмадов М. «Ушурма волчоь, хьошалгIахь» (дийцар).	1	0	0		Йозанан таллар
58.	Берийн журнал «СтелаIад»: журналан специфика, жанраш, рубрика, тексташца болх бар	1	0	0		Барта хаттар

XXI бешаран литература – (7 с.+1с.)						Йозанан таллар
59.	Рашидов Ш. стихотворени «Нана-Нохчийчоь».	1	0	0		Барта хаттар
60.	Бексултанов М. «Цакхетта хестор» (дийцар).	1	0	0		Барта хаттар
61.	Хатуев Iабдул-Хьамидан “Аьрзунан илли” стихотворени	1	0	0		Йозанан таллар
62.	Хатуев I.-Хь. «Нохчийн мотт»/ (стихотворени).	1	0	0		Барта хаттар
63.	Мусаев С.М. «Хьайбанан чам»/ (дийцар).	1	0	0		Барта хаттар
64.	Мусаев С.М. «Хьайбанан чам»/ (дийцар).	1	0	0		Йозанан таллар
65.	Классал араьхара дешар.					Барта хаттар
66.	Шеран тест.	1	1	0		Тестиrowани
Кхечу къаьмнийн литература (2 с.)						
67.	М. Лермантов «Кавказ» (гойинарг Сулаев М.)	1	0	0		Барта хаттар
68.	М. Лермантов «Кавказ» (гойинарг Сулаев М.). Жамдаран урок	1	0	0		Йозанан таллар
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		68				

Хъехаран-методикин латтор

Дешархочунна

- 1.Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 5-чу классана учебник-хрестомати. – Сольжа-Г1ала, 2018.
- 2.Эдилов С.Э. Нохчийн литература. Белхан тетрадь №№1,2., Сольжа-Г1ала. АО «ИПК «Грозненский рабочий»-2018 ш.
- 3.Мациев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. (Чеченско-русский словарь). – Грозный: ФГУП «ИПК «Грозненский рабочий», 2010. – 656 с.

Хъехархочунна

- 1.Арсанукаев А.М. Школехь исбаьхьаллин произведени таллар (Анализ художественного произведения в школе). – Грозный, 2018.
  - 2.Арсанукаев А. Нохчийн литература хъехаран методика (Методика преподавания чеченской литературы). – Грозный, 1987. – 188 с.
  - 3.Джамбеков О.А. «Халкъан барта кхолларалла. Дешаран пособи – Грозный, 2017.
  - 4.Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 5 класса. - АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018.
  - 5.Эдилов С. Э. Сочинени язйан 1амор. АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018. – 160 аг1о.
- Эдилов С.Э. 5-чу классехь нохчийн литература хъехар. Сольжа –Г1ала. АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2019.

Хаамийн-ресурсийн латтор

- 1.Нохчийн меттан лексикин-семантикин тезаурус (Лексико-семантический тезаурус чеченского языка)//URL: <http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus>
- 2.Образовательный портал «Чеченская электронная школа»
//URL:<https://desharkho.ru>
- 3.Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь. Дикдошам //URL: <https://ps95.ru/dikdosham/ru>